

նոյն տիպոսով կը գտնենք Codex Coislina-nus 263ի հետաքրքրական ստորագրութեան մէջ, զոր հրատարակեցին Omont²², Lampros²³ եւ Kougeas²⁴ եւ Ջլաղարսքի²⁵ լուսարանեց: Այդ ստորագրութիւնը մեզի կը ցուցնէ թէ Ահարոն 1059ին Միջագետքի դուքս էր ... δουκῶντος Ἀδριανῶ Ἀντιοχείας, Ἀαρὼν προέδρου καὶ ἀταδέλφου τῆς Ἀδγούστης Μεσοποταμίας ... Յայտնի է, որ Μεσοποταμίας անունը δουκῶντος րն կը վերաբերի:

Այդպէս չէ սակայն Ջլաղարսքիի կարծիքը: «Արիստակէս Լաստիվերտացոյ վիւա-յութեան համաձայն, կ'ըսէ, Կոստանդին Թ. Մոնոմարխոսի իշխանութեան ժամանակ ար-դէն Բիւզանդական կառավարութիւնը Մի-ջագետքի դուքս անուանած էր Գրիգոր Մա-րիստրոսը, Վասակ Պահլավունիի որդին, որ նախագէտ կայսեր ձգած էր Մեծ Հայքի իւր կալուածները: Միջագետքի վարչութիւնը ժառանգական իրեն տրուեցաւ եւ այս անան-նաչորհասի պայմանները մասնաւոր հրո-վարտակի մէջ գրուեցան: Այս պատճառով Գրիգոր Մարիստրոսի մահէն ետք (1066) Մատթէոս Ուսայեցոյ համաձայն՝ Միջա-գետքի իշխանութիւնը եւ դուքս տիրոջը անոր երէց որդւոյն՝ Վահրամի անցան: Այս պայմաններու մէջ յայտնի է թէ Ահարոն չէր կրնար Միջագետքի դուքս ըլլալ քանի որ Գրիգոր Մարիստրոս ունէր այդ պաշտօնը: Ուստի այս ստորագրութեան մէջ δουκῶντος բառը չենք կրնար ամենեւին Ահարոնին հա-մար առնել: Բայց այն ատեն Ահարոն Միջա-գետքի մէջ ի՞նչ կը ներկայացնէր: Անշուշտ կարեւոր պաշտօն մը պէտք էր կատարել, այլապէս այս ստորագրութեան մէջ անոր ա-նուն պիտի չհանդիպէինք: Նկատի ունե-նալով որ Ահարոն ատենապետի աստիճանին բարձրացաւ՝ առանց տարակոյսի Իսահակ Ա.ի օրով, վասն զի 1047ին արդէն մագիստրոս էր, եւ թէ անոր Փոքր Ասիոյ մէջ Թուրքերու դէմ մղուած կռիւներու առթիւ ցուցուցած քաջութիւնն ու զինուորական յատկութիւն-ները զայն աչքութեան աչքին՝ կարող զօրա-վար մ'ըրին, կը միտինք կարծելու թէ Իսա-հակ անոր աւելի բարձր աստիճան մը տուաւ

²² H. Omont, Facsimiles des manuscrits datés de la Bibliothèque Nationale du IXe au XIVe siècle, Paris 1890.
²³ Νεός Ἑλληνογνήμων, VII (1910), p. 130—131.
²⁴ Ἑλληναί, III, 1930, 462.
²⁵ Ջլաղարսքի, Byzantinoslavica, I, 1929, p. 22—34.

եւ Պոլսէն հեռացնելու համար՝ կայսրութեան ամէնէն հեռուոր նահանգը զրկեց Միջա-գետքի բանակները վարելու, թերեւս այն պատճառով որ Գրիգոր Մարիստրոս ի վի-ճակի չէր այդ սահմանի վրայ Թուրքերու շա-րունակեալ յարձակումներու դէմ յաջողու-թեամբ կռուելու²⁶»:

Մեծ բուլղար պատմադիրը, որ առ հա-սարակ այնպէս սրամիտ է, այս անգամ Ska-balanovičի պատճառով կը սխալի, վասն զի Սոֆիայի մէջ չէ կրցած անտարակոյս քննել հայ աղբիւրներէ քաղուած տեղեկները: Գրի-գոր Մարիստրոս մեռած է ոչ թէ 1066ին, այլ 1058ին²⁷: Մատթէոս Ուսայեցի չի յի-շատակեր անոր մահուան տարին, դալով Ուսայեցոյ կարծեցեալ խօսքին որ իբր թէ Գրիգորի մահէն ետք որդին Վահրամ Միջա-գետքի դուքս եղած ըլլայ՝ այդ ոչ թէ Ուս-այեցիէն է այլ անոր թարգմանիչէն²⁸: Բայց ինչպէս կը զիտէ J. Laurent, այդ պատմու-թիւնը «որ բոլոր հեղինակներէ կրկնուած է առանց աղբիւրները նշանակելու», անտարա-կոյս Չամչեանէ²⁹ է: Հետեւապէս արդէլք մը չկայ ընդունելու մեր ստորագրութեան համաձայն, որ Գրիգոր Մարիստրոս 1058ին մեռնելէն ետք՝ իրեն իբր Միջագետքի դուքս յաջորդեց Ահարոն: Լաստիվերտացոյն³⁰ տեղեկն ալ, որուն կ'ակնարկէ Ջլաղարսքի առանց քննելու պէտք չէ ընդունել, վասն զի ինչպէս զիտել կու տայ Ա. Աղուլեան, Գրի-

²⁶ Ջլաղարսքի, Byzantinoslavica, I, 1929, p. 26. Կ'երեւայ թէ Ջլաղարսքի կը կարծէ որ նորագոյն կայսր Իսահակ Կոմնենոս իւր աներին դէմ քէն պահած ըլլայ՝ Միջագետքի Գ. Ի բանակը իր դէմ վարած ըլլալուն համար:
²⁷ Հմմտ. Byzance et les Turcs seldjoukides, p. 39.
²⁸ Dulaurier, Bibliothèque Nat. arm.: Chronique de Matthieu d'Édesse, p. 411. Սիւպալանովիչ Dulaurierի այս ծանօթագրութիւնը առանց ուշադրու-թեան կարդալով կը սխալի երբ Գրիգոր Մարիստրոսի մահը (1058) կը դնէ 1066ին, որ Սաշէի կաթողիկոսի մահուան տարին է:
²⁹ Laurent, Byzance, p. 40, note 1, հմմտ. Չամ-չեան, Պատմ., Բ., 968:
³⁰ Ահա այդ տեղեկը. «Գրիգոր որդի քաջի Վասա-կոյ, եկաւ եւ նա դնաց առաջի թագաւորին, քանզի այդ իմաստուն էր եւ ինչամուտ յոյժ աստուածային զբոց, որպէս թէ ո'չ այլ ոք: Իրբեւ ետես եթէ ոչ են թողլոց գ'աղիկի ի տեղի իւր, յառաջ կացեալ տայ զբանակին Բջոյ ցթաղաւորն եւ զամենայն զճարեկի ժառանգութիւնն եւ մեծարեալ ի նմանէ՝ առնու զպա-տիւ մագիստրոսութեան եւ զտեղիս բնակութեան ի սահմանս Միջագետքի գետն եւ քաղաքս, զբով եւ մատանեալ յազգէ յազգ մինչեւ յախտեան. Արիստ-կաստ., գլ. Ժ, էջ 51—52: Այս խօսքը պէտք է մեկ-նած ըլլայ Չամչեան»:

զոր Մարիստրոս տիրոջն արդէն շատ առաջ ընդունած էր³¹:

Իւր քեռայրին հրաժարումէն ետքն ալ Ահարոն չղաղբեցաւ կարեւոր դեր մը խա-ղալէ: Կը գտնենք զայն իբր պատգամաւոր Վրաստան զրկուած Միջագետքի Դուկասի՝ Մար-թայի կամ Մարիամի ամուսնութեան առթիւ, որ Վրաց Բաղրատ Գ. արքային ազջիկն էր: Ս. Գէորգ Աթոսի վրացերէն վարքին մէջ, որ 1066—1073 տարիներու գրուած է, կը գըտ-նենք այս թանկազին տեղեկութիւնը, որ միաժամանակ վերջին յիշատակութիւնն է այս անձին մասին:

Ահարոն որդի մ'ունէր Թէոդորոս անու-նով, որ երկուստարդ հասակին՝ Թուրքերու դէմ մղուած կռիւներու մէջ ինկաւ, 1055—1056, ինչպէս Արիստակէս Լաստիվերտացի կը պատմէ: «Իսկ ի կողմանս Տարօնոյ Թէո-դորոս որդի Ահարոնի, զոր Աւանն կոչէին՝ ըստ իւրեանց լեզուին զղիւրն պակաս ունե-լով, որ նա էր իշխան պաւստին, առ որ եկեալ դուռը մի ի Թուրքաստանէ՝ հնազանդեցան նմա եւ կամեցան զմիաժամութիւն ցուցանել, մտեալ ի դաւառն Սլաթայ եւ առեալ աւար բաղում, ածին ի Տարօն: Իսկ ժողովեալ զօրք ի Պարսից եւ ի Թուրքաստանէ յղեցին առ Թէոդորոսն թէ կամ տուր զապստամբող ի մեզ կամ թէ ոչ զերկիրդ զերկր տանիմք: Որում ոչ առեալ յանձն յետ որոյ եկեալ ճա-նապարհ մը ի միմեանս երկիրս եւ երկցս, կատեցան ընդ միմեանս երկիրս ի իշխանին, եւ բազում արութիւնս ցուցեալ ի իշխանին, յետոյ կարեկէր խոցեալ յետ սակաւ աւուրց վախճանեցաւ, որ յոյժ ապաշաւանաց ար-ժանի էր նորա վախճանն մանուկ հասա-ժանի էր նորա վախճանն մանուկ հասա-ժանի էր եւ զեղեցիկաչուք կերպարանք զԴաւիթի կաւ եւ զեղեցիկաչուք կերպարանք զԴաւիթի մաղարէին ունելով զնմանութիւն եւ քաջու-թեամբ առաւել քան զբազումս, որ տարա-ժամ բարձաւ ի միջոյ³²»:

Աննա Կոմնենոս³³ երկար կը խօսի դա-ւադրութեան մը մասին, որ 1107 տարւոյն վերջերը Ալեքս կայսեր դէմ սարքուած էր Ահարոն եւ Թէոդորոս եղբայրներու կողմէ: Աննա Ահարոնը կ'անուանէ Ահարոնեան ըն-տանիքէ: Ducance³⁴ արդէն կը յայտնէր այն

³¹ Akulian, Einverleibung armenischer Terri-torien durch Byzanz im 9. Jahrhundert (Disserta-tion, Zürich 1912), S. 69. Գրիգոր Մարիստրոս հայե-րէնի լուրը կարուածները Բիւզանդացիներուն չէր թո-ղուցած. հմմտ. Laurent, Byzance, p. 39.
³² Արիստ. Լաստ., գլ. Ժ, էջ 87:
³³ Ա. Կոմնենոս, հրատ. Teubner, II, p. 175—178.
³⁴ Անդ, 175:

կարծիքը թէ Ահարոնեան ընտանիքը իւր ա-նունն ու ծագումը կ'առնէր Ահարոն բուլղար իշխանէն: Նկատելով Բիւզանդացիներու սո-վորութիւնը, որոնք պապին անունով՝ կ'ա-նուանէին որդիները, բաւական մեծ հաւա-նականութեամբ կրնանք ըսել թէ 1107ի դա-ւադրութիւնը կազմակերպողը Ահարոն ատե-նապետին թոնն էր:

Աննա Կոմնենոսի Ահարոնեան ընտանիքի մասին տուած տեղեկութիւնը հայեակաւ աղ-բիւրէ իւր լրացումը կը գտնէ: Ոսկերեքանի Յովհաննու Մեկնութեան հայերէն թարգմա-նութեան մասնակցած են հայ, յոյն եւ ասորի-այն յոյնը որ Միջագետք կ'ապրէր կը կոչուէր Թէոփիլոս եւ «Իշխան Առաւելի քարտուղարն ու նախնաստարն էր»: Այս, ինչպէս կը զիտէ P. Peeters, մեզի կարծել կու տայ թէ Ἀρώνιο: ընտանիքը Միջագետքի մէջ դեռ ոչ ոյութիւն ունէր³⁵:

MICHEL LASCARIS Թրգմ. Հ. Պ. ԷՍՊԱՆԵԱՆ

ԹԻՓԼԻՍԻ ՀՅՅԿԵԿԵՆ ՊԸՆԹԵՒՆՆԵՐՈՒՄ

(Շարունակութիւն):

2. ԿՈՒԿԻԱՅԻ ԳԵՐԵՁՄԱՆԱՏԱՆԸ

ԿԱՐԱ-ՄՈՒՐՁԱ (1860—1902)

Ո՞վ ծանօթ չէ հայ երգի մոլորանդ տա-րածողին, բաղամայն, խմբական երգեցո-ղութեան ամենատաղին զբօշակակիրին, ո՞վ չէ լսել այդ արուեստագէտի անունը:

80ական թուական — ահա այն ժամանա-կաշրջանը, որ հրապարակ եկաւ Կարա-Մուր-զան:

Նրա նշանախօսն էր — լայն խաւերու մէջ տարածել ժողովրդական երգը, բաղամայն երգեցողութիւնը: Դա այդ շրջանն էր, երբ հայ ժողովուրդը զաղախար անգամ չունէր բաղամայն երգեցիկ խմբի եւ երգեցողու-թեան մասին: Եւ Կարա-Մուրզան հանդիսա-ցաւ առաջին զբօշակակիրը: 17 տարի շա-րունակ նա յամառ, անդուլ, անվկանդ աչ-

³⁵ P. Peeters, Traductions et traducteurs dans l'hagiographie orientale, Analecta Bollandiana, XL, 1920, 273—274.
 Ոսկերեքան, Յովհաննու Մեկնութիւն, էջմիա-ծին Թ. 1347 (շուրջ 1112ին գրուած) ունի «Յդէ ի Մե-սայպատամն գաւառ առ յուսկանի Խեղոյ Թէոփիստէ կոչեցեալ, որ էր քարտուղար եւ պատմաւար իշխա-նին Առաւել կոչեցելոյ»: